

УДК 330.15

 <https://doi.org/10.31996/mru.2019.4.23-29>

Г. І. РУДЬКО, д-р геол.-мінерал. наук, д-р геогр. наук, д-р техн. наук, професор (Державна комісія України по запасах корисних копалин), office@dkz.gov.ua, <https://orcid.org/ID0000-0001-7752-4310>

G. RUDKO, Doctor of Geology and Mineralogy, Doctor of Geographical Sciences, Doctor of Technical Sciences, professor (State Commission of Ukraine on Mineral Resources), office@dkz.gov.ua, <https://orcid.org/ID 0000-0001-7752-4310>

РОЛЬ ГІРНИЧОДОБУВНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В ЕКОНОМІЦІ СВІТУ ТА УКРАЇНИ

THE ROLE OF MINING INDUSTRY IN THE WORLD ECONOMY AND THE ECONOMY OF UKRAINE

Розглянуто рівень розвитку й проаналізовано вплив гірничодобувної промисловості на світову економіку, її зв'язки з іншими сферами світового господарства. Окреслено основні тенденції розвитку видобутку мінеральної сировини в різних країнах. Визначено проблеми функціонування та перешкоди розвитку підприємств гірничодобувної промисловості України в сучасних умовах, запропоновано способи їхнього усунення та підвищення ефективності галузі загалом.

Ключові слова: гірничодобувна промисловість, економічний потенціал, мінерально-сировинний потенціал, корисні копалини, інвестування.

The level of development has been considered, the impact of mining industry on the world economy and its connections with other spheres of the world economy have been analyzed.

Today mining industry is not only one of the leading fields of global economy, but it has also promoted the emergence of other fundamental branches. The development of this sphere is extremely important not only for the state, which plays the role of a regulator, but also for investors, contractors, suppliers, service companies, indigenous population and consumers.

Due to its long-term development, mining industry differs from the majority of other kinds of human activity. Diversified mining industry is generally a prerogative of highly developed countries since only several segments are often functioning in less developed countries, and sometimes mineral raw materials are only extracted there.

Nowadays no country in the world possesses full range of all types of rocks and minerals.

Basic tendencies in development of extraction of mineral raw materials in different countries have been described. The current state of global mining industry can be called the advent of the so-called new era due to the increase of cost of mineral raw materials; however it is also necessary to develop the fields even with quite small and low-quality mineral reserves. Mining operations and development of mineral deposits are being relocated from the developed countries to the developing ones.

It is better to consider the possibility of improvement of already existing objects instead of building brand new ones for more efficient and easier operation of mining companies.

Problems of functioning and obstacles of development of mining enterprises in Ukraine under current conditions have been determined, ways of their elimination and increase of effectiveness in the branch in general have been proposed. National mining industry is adversely affected by such external factors as the global financial and economic crisis, processes of globalization. Although the mineral-raw material base of Ukraine has a sufficient amount of explored reserves of most mineral resources, it is currently at the stage of depletion of the subsoil, which requires the reformation of the economic mechanism for its use.

Keywords: mining industry, economic potential, mineral and raw material potential, minerals, investment.

Останнім часом вплив сучасної гірничодобувної промисловості як окремо взятої галузі на світову економіку набагато збільшився. Тільки за період 2002–2012 рр. її роль у глобальній економіці стрімко зростає. На сьогодні вона піднялася на 5-ту сходинку в рейтингу найпотужніших виробничих напрямів після комп'ютерного, фармацевтичного, нафтогазового й банківського секторів, хоча 2005 року за рівнем капіталізації посідала лише 24-те місце серед глобальних секторів світової економіки.

Гірничодобувна промисловість є комплексом галузей у сфері видобутку й збагачення таких корисних копалин, як базові метали (поліметалеві, мідні, свинцеві, алюмінієві та інші руди), благородні метали, залізні, уранові руди, вугілля, алмази, вапняк, калієвий польовий шпат (поташ), графіт, азбест, слюда, глини, інші мінеральні будівельні матеріали. У широкому сенсі до гірничодобувної промисловості належить також видобуток нафти й газу, хоча найчастіше його виокремлюють.

Видобуток і переробка мінеральної сировини мають таку ж давню історію, як і розвиток людства.

Розвиток гірничодобувної промисловості та розміщення її галузей зумовлені природними (наявність у надрах достатніх ресурсів корисних копалин належної якості) та соціально-економічними чинниками.

Гірничодобувна промисловість як окрема галузь почала формуватися в XVI–XVIII ст. на базі розширення середньовічного ремесла, перетворення гірників-ремісників на найманих працівників, виникнення гірничих і гірничо-металургійних мануфактур.

Промислова революція кінця XVIII – початку XIX ст. стимулювала збільшення видобутку мінеральної сировини, причому до другої половини XIX ст. такою сировиною були тільки тверді корисні копалини. З розвитком металургії зріс попит на руду й кам'яне вугілля для випалювання коксу.

Величезні масштаби видобутку мінеральної сировини припали на межу XIX і XX ст. – період переходу промислово розвинених капіталістичних країн до імперіалізму. Переважання окремих видів енергетичної сировини у світовій капіталістичній економіці спричинило докорінні зміни структури світової гірничодобувної промисловості. У XX ст. почав бурхливо розвиватися промисловий видобуток нафти й газу. У галузях гірничодобувної промисловості різко зростає концентрація виробництва, у капіталістичних країнах були створені великі монополії гірничого профілю. Істотні зміни торкнулися й технологій видобутку корисних копалин. Так, на початку XX ст. в розвинених країнах домінували шахтні методи видобутку, проте з поширенням гірничодобувної промисловості в країни, що розвиваються, почали переважати відкриті методи розробки родовищ.

Доходи гірничодобувної промисловості сприяли створенню й розширенню виробництва різного роду машин та устаткування, а також великою мірою впливали на розвиток металообробної промисловості. У такий спосіб гірничодобувна промисловість сприяла створенню фундаментальних галузей економіки.

Нерівномірне розміщення галузей гірничодобувної промисловості на окремих континентах і в регіонах зумовило різний ступінь їхньої самозабезпеченості мінеральною сировиною, паливом, продуктами їхнього перероблення, привело до розвитку активної міжнародної торгівлі в цій сфері. Мінеральна сировина досі посідає чільне місце за тоннажем у світовій торгівлі.

Багатогалузева гірничодобувна промисловість – це здебільшого прерогатива високорозвинених країн, оскільки в менш розвинених країнах найчастіше функціонує лише кілька підгалузей, а іноді в них мінеральну сировину лише видобувають.

На сьогодні жодна країна світу не має повного обсягу всіх видів гірських порід і мінералів. Тільки 10 з країн, які є лідерами за обсягом імпорту копалин, мають можливість видо-

бувати приблизно 35 видів мінеральних продуктів. Серед них Канада, ПАР, Індія, Бразилія, Австралія, США, Китай і Росія. Однак у споживанні продукції цієї галузі незмінне лідерство зберігає Китай.

Гірничодобувна промисловість є однією з провідних галузей глобальної економіки. Крім великих компаній, яких у світі налічується понад шість тисяч, до її складу входять невеликі гірничодобувні фірми (табл. 1). Розвиток цієї галузі вкрай важливий не лише для держави, яка відіграє роль регулятора, а й для інвесторів, підрядників, постачальників, сервісних компаній, корінного населення і споживачів [3].

Нині такі чинники, як зростання чисельності населення, урбанізація, соціальний та економічний розвиток і навіть попит на “зелену” й низьковуглецеву економіку сприяють зростанню попиту на мінеральну сировину. Однак задоволення цього попиту й досягнення поставлених цілей потребують витрат з боку населення й довкілля.

Наявний стан справ у світовій гірничодобувній галузі можна назвати настанням так званої нової ери. Проте, на жаль, є

Таблиця 1. Найбільші гірничодобувні компанії світу (станом на 2016 р.) [6]

Назва	Країна	З традиційних гірничодобувних країн (Т) та країн, що розвиваються (Р)	Рейтинг у 2015 р.
BHP Billiton plc/BHP Billiton Limited	Велика Британія/Австралія	Т	1
Rio Tinto plc / Rio Tinto Limited	Велика Британія/Австралія	Т	2
China Shenhua Energy Company Limited	Китай/Гонконг	Р	3
Coal India Limited	Індія	Р	4
ГМК “Норильський нікель”	Росія	Р	5
Glencore plc	Велика Британія/Австралія	Т	6
Grupo Mexico S.A.B. de C.V.	Мексика	Т	7
Vale S.A.	Бразилія	Р	8
Potash Corp. of Saskatchewan, Inc.	Канада	Т	9
Saudi Arabian Mining Company (Ma’aden)	Саудівська Аравія	Р	10
The Mosaic Company	США	Т	11
China Coal Energy Company Limited	Китай/Гонконг	Р	12
Zijin Mining Group Co. Ltd	Китай/Гонконг	Р	13
Goldcorp Inc.	Канада	Т	14
Newmont Mining Corporation	США	Т	15
Barrick Gold Corporation	Канада	Т	16
China Northern Rare Earth (Group) High-Tech Co. Limited	Китай/Гонконг	Р	17
Freeport-McMoRan Copper & Gold Inc.	США	Т	18
Fresnillo plc	Велика Британія/Мексика	Т	19
Polyus Gold International Limited	Велика Британія/Росія	Т	20
Shaanxi Coal Industry	Китай/Гонконг	Р	21
Newcrest Mining Limited	Австралія	Т	22
Sumitomo Metal Mining Company	Японія	Т	23
ПАТ “Уралкалій”	Росія	Р	24
Antofagasta plc	Велика Британія	Т	25
Jiangxi Copper Company Limited	Китай/Гонконг	Р	26
Anglo American plc	Велика Британія	Т	27
Agnico-Eagle Mines Ltd	Канада	Т	28
Randgold Resources Limited	Велика Британія	Т	29
AngloGold Ashanti Ltd	ПАР/США/Австралія	Т	30
Sichuan Tianqi (літій)	Китай/Гонконг	Р	31
NMDC Limited	Індія	Р	32
Tongling Non Ferrous Metals Group	Китай/Гонконг	Р	33
Yanzhou Coal Mining Company Limited	Китай/Гонконг	Р	34
Silver Wheaton Corporation	Канада	Т	35
Cameco Corporation	Канада	Т	36
Zhijin Lingnan Non Ferrous Metals	Китай/Гонконг	Р	37
Shandong Gold Mining Company Limited	Китай/Гонконг	Р	38
Inner Mongolia Yitai Coal Company Limited	Китай/Гонконг	Р	39
Fortescue Metals Group Limited	Австралія	Т	40

деякі нюанси: зростають витрати через брак кваліфікованих робітничих кадрів, доводиться розробляти родовища з доволі малими й неякісними запасами корисних копалин, проектування розробки родовищ дедалі дорожчає, оскільки місця видобутку мають складнішу структуру й розміщені далеко від великих міст. У підсумку можна впевнено стверджувати, що гірничодобувна промисловість світу дуже сильно залежить від дій країн, що розвиваються (переважно Китаю як основного споживача продукції цієї галузі). Істотно зріс попит на мінеральну сировину в Бразилії, Індонезії, Індії.

Усі наведені дані дають підставу сподіватися на стабільність світової економіки в галузі видобутку корисних копалин, але ризики є завжди. Для ефективнішого й простішого ведення діяльності гірничодобувній компанії ліпше розглянути можливості вдосконалення вже наявних перевірених об'єктів замість будівництва абсолютно нових.

Потреба в мінеральній продукції безперервно зростає, що призводить до використання дедалі біднішої сировини, збільшення обсягу переробленої гірничої маси, глибин гірничих робіт тощо, які потребують удосконалення способів видобутку й технології перероблення.

У нафтовій галузі гірничодобувної промисловості глибина експлуатованих нафтових продуктивних свердловин зросла до 5–6 км і більше. Тільки в США щорічно проходять понад 10 тисяч розвідувальних свердловин завдовжки 18–20 млн метрів загалом. Водночас сотні свердловин бурять до глибини понад 5 км, а деякі – до 8–9 км; вартість проходки однієї глибокої чи надглибокої свердловини сягає кількох мільйонів доларів.

Зростають масштаби будівництва спеціальних бурових платформ і суден для виконання геологорозвідувальних робіт, видобутку нафти й газу в морських умовах. Для підвищення коефіцієнта нафтовидатності широко використовують вторинні, а в деяких випадках – третинні методи видобутку нафти. Сучасні процеси первинної обробки або збагачення мінеральної металевої й нерудної сировини підняли рівень збагачувальних підприємств до високоефективних виробництв товарної руди чи концентрату.

З кожним роком масштаби активної індустріалізації гірничодобувної промисловості збільшуються. Характер розвитку гірничодобувної промисловості та її зв'язки з іншими сферами світового господарства проявляються в постійному зростанні витрат гірничодобувного виробництва. Інтенсивність їхнього зростання, з одного боку, стримується розвитком техніки й технології, з іншого – підсилюється жорсткими заходами з охорони довкілля, більшою обмеженістю нових районів для пошуків родовищ корисних копалин, зростанням енергоємності видобутку й вартості енергії. Тому прогрес гірничодобувної промисловості здебільшого пов'язують як з подальшим розвитком традиційних методів видобутку й первинним переробленням сировини, які дають змогу збільшити масштаби й підвищити ступінь вилучення, так і з впровадженням принципів нових технологічних схем і технічних рішень.

Через свій довгостроковий розвиток гірничодобувна промисловість відрізняється від більшості інших різновидів людської діяльності. Щоб вона могла робити позитивний внесок у розвиток економіки впродовж тривалого часу, увагу треба надавати не тільки генерованому зиску й відповідним витратам, а і їхньому розподілу в розрізі всього суспільства. У практичному сенсі концепція розподілу потребує аналізу всього життєвого циклу добувального проекту.

Загальний обсяг продукції гірничодобувної промисловості за вартістю 2012 року був ушестеро більшим, ніж 2000 року, і

на 60 % більшим, ніж 2008 року. Цього періоду темпи зростання гірничодобувної промисловості набагато перевищували темпи світового зростання валового внутрішнього продукту і відображали відносно збільшення значення гірничодобувної промисловості для світової економіки. Цей бум великою мірою зумовлений безпрецедентним зростанням попиту на мінерали й метали в Китаї, Індії та інших країнах, що розвиваються, що неабияк контрастувало з відсутністю будь-якого зростання в попереднє десятиліття. Воно було результатом комбінації росту цін і збільшення обсягів виробництва. Провідні компанії цього сектору за останні десятиліття набагато зміцнили свої позиції на глобальних ринках [3].

Швидке підвищення вартості продукції гірничодобувної промисловості пов'язане насамперед з ростом цін на сировину. Це можна простежити на прикладі Бразилії. У гірничій промисловості цієї країни переважає залізна руда, мідь і золото, на частку яких припадає 92 % вартості продукції галузі. За 2000–2012 рр. у грошовому вираженні видобуток цих металів зріс удванадцятьтеро, а в натуральному – усього в 1,8 раза.

В Європі, попри істотне зниження ролі гірничодобувної промисловості, чимало корисних копалин і далі добувають у значних масштабах. Так, щорічні обсяги видобутку міді й залізної руди становлять тут відповідно 775 тис. т і 30 млн т. У країнах Північної Європи поліметалеві руди видобували впродовж століть і сьогодні вони домінують в європейській гірничодобувній промисловості. Тоді як видобуток корисних копалин переміщується від розвинених країн до країн, що розвиваються, потужності з виплавлення й збагачення руд великою мірою залишаються і в розвинених країнах. Хоча й тут баланс починає помітно змінюватися з розвитком виробництва рафінованої міді та алюмінію в Китаї.

З позицій добувних компаній вищі ціни не завжди приводять до збільшення прибутків, оскільки витрати виробництва зростають пропорційно. Хоча витрати й ціни на видобуток корисних копалин досить значно відрізняються між собою, можна виділити кілька загальних чинників, що впливають на динаміку цін на ресурси. Тоді як добувні компанії прагнули скористатися перевагою високих цін, попит на споживчі чинники виробництва виявився вищим, ніж на готову продукцію, особливо на обладнання, послуги, паливо, хімікати й робочу силу. Інфляція витрат була особливо помітною стосовно висококваліфікованої робочої сили, пропонування якої виявляється фіксованим у короткостроковому періоді.

Обсяги доходів і витрат відрізняються на окремих стадіях життєвого циклу гірничодобувного проекту. Наприклад, прямі витрати праці найвищі на ранніх стадіях будівництва шахти, а отримання більшої частини фінансових доходів потребує певного часу. На різних стадіях життєвого циклу загальний потенціал і реальний внесок гірничодобувного проекту різні і можуть охоплювати, крім фінансового, багато інших аспектів. Звідси впливає важлива проблема для держави: як найефективніше використовувати свої мінеральні багатства й доходи від них?

У нових родовищах переважно невеликий уміст корисного компонента й складніший мінеральний склад, ніж це було ще 10 років тому. Це особливо типово для таких металів, як мідь. Унаслідок зростають ціни, а бідніші родовища не розробляють доти, доки ціни не стануть достатньо високими для покриття таких витрат або не з'являться нові дешевші технології видобутку.

Нові родовища часто виявляють на більшій, ніж раніше, глибині. Як наслідок – збільшуються витрати на видобуток корисної копалини як відкритим, так і шахтним способом. Нові родовища часто розміщуються на більшій відстані від

ринків збуту й у місцях із суворим кліматом, наприклад в Арктиці чи у високогірних районах Анд. Жорсткіші регулювальні стандарти й вимоги отримання дозволів на видобуток (для якомога повнішого дотримання екологічних і соціально-економічних норм) подовжують час отримання ліцензій і в такий спосіб збільшують витрати. Ці чинники в коротко- і середньостроковій перспективі істотно помножують витрати, а отже й мінімальні ціни, за яких видобуток буде рентабельним.

На сьогодні двома головними регіонами у світі, які найменшою мірою вивчені геологічно, є Африка й Арктика, включно із Сибіром, Аляскою, Північною Канадою, Гренландією й країнами Північної Європи. Крім цього, можливий видобуток корисних копалин і з дна глибоководних морів.

У перспективі більша частина нових виробничих потужностей видобутку стосуватиметься тих самих мінералів і металів, що й сьогодні: вугілля, залізної руди, міді, бокситів, фосфоритів і в менших, але також великих обсягах – нікелю, цинку, свинцю. Найбільшими об'єктами інвестицій і далі будуть залізна руда, мідь, золото й нікель. На ці метали припадатиме до 85 % усіх майбутніх інвестицій у гірничодобувну промисловість.

Китай, як і раніше, буде найпотужнішим імпортером продукції гірничодобувної промисловості. 2011 року китайська влада поставила перед китайськими компаніями завдання підсилити контроль за шахтами зарубіжних країн. У державу мало надходити 50 % залізної руди, видобутої із закордонних родовищ, які контролюють китайські компанії.

З економічним зростанням країн, що розвиваються, і розширенням їхнього геологічного потенціалу дедалі більшу частину провідних гірничодобувних компаній на глобальному ринку репрезентуватимуть компанії з Китаю, Індії та інших країн, що розвиваються, а роль корпорацій розвинених країн зменшуватиметься.

Хоча за останні 20 років багато державних компаній з видобутку металів було приватизовано, половину світової продукції досі контролює держава. І в перспективі контроль з боку держави в гірничодобувній промисловості підсилюватиметься.

Ще однією важливою тенденцією є щоразу більше залучення до видобутку корисних копалин компаній, які працювали в інших ланках ланцюга доданої вартості: збагаченні, металургії, обробці й навіть торгівлі ресурсами. Ця тенденція дуже поширена серед сталелварних компаній, які прагнуть увійти в добувний бізнес і забезпечити собі постачання залізної руди й коксівного вугілля за прийнятними цінами. У минулому така тенденція була характерна для Радянського Союзу, Китаю та Індії, де металургійні заводи й компанії намагалися здійснити так звану зворотну інтеграцію у видобуток залізної руди й вугілля.

Багато країн світу з низьким і середнім доходом отримали значні вигоди від ресурсного суперциклу, який підтримав Китай і меншою мірою Індія. Їм були влативі високі темпи економічного зростання, що "підігрівалися" високими цінами на ресурси, які вони експортували.

Стійке економічне зростання в цих країнах почало суперечити дуже поширеній думці, що гірничодобувна промисловість хоча й може генерувати надходження валюти й фінансових коштів, проте не здатна зробити істотного внеску в сталий економічний розвиток і розвиток людського потенціалу. Крім того, стверджувалося, що гірничодобувна промисловість може негативно впливати на економічний розвиток, збільшувати нерівність, спричинювати руйнування довкілля, стимулювати корупцію і рентоорієнтовану поведінку.

Раніше й такі високорозвинені країни, як США, Швеція, Канада, Австралія також використовували доходи від гірни-

чодобувної промисловості для сталого економічного зростання й підвищення індексу людського капіталу. В останніх двох країнах гірничодобувна промисловість і далі відіграє провідну роль в економічному зростанні.

На прикладі низки ресурсних країн з досить тривалою історією гірничодобувної промисловості можна проаналізувати різні канали й механізми, через які добувна промисловість впливає на економічний розвиток, і за яких обставин добувний сектор може виступати й виступає рушієм стійкого та широкого соціально-економічного зростання.

Великі добувні проекти передбачають інфраструктуру, яку згодом зможуть використовувати інші галузі господарства, що особливо характерно для Чилі й Перу. У Чилі, крім того, гірнич промисловість здійснила серію інвестицій обсягом 8 млрд дол. США в проекти водопостачання в посушливих регіонах країни.

Є твердження, що гірничодобувна промисловість генерує слабкі зв'язки з іншими галузями економіки і що єдиний економічний ефект від її розвитку полягає у використанні отриманих фінансових доходів. Проте історичний досвід показує, що багато країн використовує добувний сектор як чинник розвитку, що генерує сильні прямі й зворотні зв'язки вздовж ланцюгів доданої вартості й у такий спосіб підвищує мультиплікативний економічний ефект.

Добувним компаніям належить найважливіша роль у розв'язанні проблем нової ресурсної моделі зростання – гармонізації власних інтересів з інтересами ресурсних країн. Майже половина відомих (розвіданих) запасів корисних копалин зосереджена в країнах, які не є ані членами Організації економічної співпраці та розвитку (ОЕСР), ані членами Організації країн-експортерів нафти (ОПЕК), і які можуть вирізнитися високим політичним ризиком, нерозвинутою інфраструктурою й малим досвідом держави в галузі ефективного управління ресурсним багатством. Через це багато компаній переглядає ціль своєї діяльності, відходить від виняткового акценту на видобуток ресурсів і вносить у них стратегію економічного розвитку в кооперації з країною, де здійснює свої операції.

Видобуток і розробка родовищ корисних копалин дедалі більше зміщуються від розвинених країн до країн, що розвиваються, які багато на що очікують від добувних компаній. Згідно з результатами досліджень серед таких очікувань переважають питання національного економічного розвитку, а також соціальні й суспільні вигоди.

Звідси випливає, що вони розглядають компанії не тільки як оператора родовищ, а й як джерело нових робочих місць, економічного розвитку й формування місцевої громади. Крім того, конкуренція за ресурси підсилюється не тільки з боку вже наявних глобальних багатонаціональних корпорацій, а й з боку величезної кількості нових китайських добувних компаній. За останні 20 років китайські державні компанії перетворилися на провідних гравців на глобальному ресурсному ринку.

Хоча більшість операцій китайські добувні компанії здійснюють на внутрішньому ринку, вони стрімко розширюють свій бізнес за кордоном. Китайська присутність у ресурсному секторі є набагато ширшою, ніж багато хто припускає. Китайські державні компанії часто вступають у конкуренцію одна з одною і мають певну незалежність від свого головно-го власника – китайської держави.

З 1999 року компанія Behre Dolbear [5] проводить щорічне дослідження країн світу щодо привабливості їхньої гірничодобувної галузі для інвестицій.

За час своєї роботи фахівці компанії встановили позитивну кореляцію між добробутом держави й процвітанням її гірничодобувної промисловості. Крім того, коли в тій чи іншій країні починають усвідомлювати потребу змін у гірничій політиці (прийняття нової або модернізація старої), одночасно починає зростати її економічний потенціал.

На основі результатів аналізу семи різних критеріїв гірничодобувної галузі (економічна й політична система країни; соціальні аспекти, що впливають на видобуток у країні (соціальна ліцензія); процес ліцензування, отримання дозволів на розвідку й видобуток; рівень корупції в країні; стабільність національної валюти; конкурентоспроможність податкової політики) 2015 року складено й опубліковано рейтинг 25 потенційно найпривабливіших для інвестування країн (табл. 2). Кожен критерій був виражений у конкретному числовому значенні, яке відбивало відносні умови, що впливають на зростання обсягів інвестицій у видобуток корисної копалини. Потім було підраховано загальну оцінку за всіма сімома критеріями, за якими й було ранжовано аналізовані країни.

Лідерами рейтингу привабливості для інвестицій стали Канада, Австралія, США, Чилі, Мексика. Ці держави стабільні й посідають міцні позиції в світовій гірничодобувній промисловості. Видобуток у всіх цих країнах зростає й становить велику частину економіки (за винятком США). Вони мають багату історію галузі, передові науково-технічні знання, технології та обладнання, а також розвинені приватний і державний сектори видобутку.

Країни, які посіли місця в середині рейтингу, перебувають на перехідній стадії розвитку гірничодобувної галузі. Державна політика й гірниче законодавство цих країн переживають трансформацію і становлення, що позначається на загальній нестійкості їхніх позицій.

Треба мати на увазі, що світові ринки сировини та інвестиційні проекти в галузі надрокористування жорстко поділені, а їхні найпривабливіші сегменти характеризуються високим

напруженням конкурентної боротьби. Глобалізація світового мінерально-сировинного комплексу стала реальністю [2].

Основні тенденції його розвитку в умовах глобалізації можна ототожнити з переліченим нижче.

1. Більшість розвинених індустриальних держав поступово витісняє зі своїх територій підприємства з видобутку й перероблення мінеральної сировини, орієнтуючись на імпорт сировинної продукції. Австралія, ПАР і меншою мірою Канада поки є винятками із цього правила.

2. Світовий ринок майже всіх видів мінеральної сировини нині насичений і продуценти з індустриальних країн, здатні впливати на торговельну політику своїх держав, не зацікавлені в появі нових продавців, які пропонують сировину за низькими цінами.

3. Видобуток і перероблення мінеральної сировини завжди були ризикованими сферами вкладення капіталу з тривалим терміном окупності. Через це корпорації прагнуть мінімізувати ризик й освоювати родовища в державах з передбачуваною економікою і стабільним політичним режимом.

4. Дедалі більше країн “третього світу” бере курс на розвиток сировинних галузей промисловості за кошти іноземних інвесторів. Ця обставина, з одного боку, надає великим корпораціям можливість вибору об’єктів для інвестування, а з іншого – веде до поступового зниження світових цін на більшість видів сировинної продукції (головно внаслідок заощадження на оплаті праці).

5. Кон’юнктура світового ринку об’єктів надрокористування в останні роки складалася так, що, крім нафти, газу, кольорових і благородних металів, алмазів, урану, родовища інших видів мінеральної сировини були менш привабливими для потенційних інвесторів.

Вартісна оцінка ризику діяльності добувних компаній у ресурсних країнах в останнє десятиліття зросла внаслідок трьох основних причин.

По-перше, через підвищення й мінливість (волатильність) ресурсних цін. Така мінливість, на думку експертів, буде ви-

Таблиця 2. Рейтинг країн за привабливістю інвестицій у гірничодобувну галузь (2013–2015 рр.) [5]

Місце	2013	2014	2015
1	Австралія	Канада	Канада
2	Канада	Австралія	Австралія
3	Чилі	США	США
4	Бразилія	Чилі	Чилі
5	Мексика	Мексика	Мексика
6	США	Бразилія	Перу
7	Колумбія	Перу	Намібія
8	Ботсвана	Ботсвана	Ботсвана
9	Перу	Намібія	Колумбія
10	Гана	Гана	Гана
11	Монголія	Колумбія	Бразилія
12	Танзанія	Замбія	Замбія
13	Китай	Танзанія	ПАР
14	Намібія	ПАР	Індія
15	Аргентина	Філіппіни	Індонезія
16	Індія	Китай	Філіппіни
17	Філіппіни	Індія	Мозамбік
18	Індонезія	Індонезія	Казахстан
19	Замбія	Казахстан	Монголія
20	ПАР	Аргентина	Танзанія
21	Казахстан	Папуа Нова Гвінея	Китай
22	Папуа Нова Гвінея	Мозамбік	Аргентина
23	ДР Конго	Монголія	Росія
24	Мозамбік	Росія	Папуа Нова Гвінея
25	Росія	ДР Конго	ДР Конго

сокою і в наступні 20 років. Вона може підірвати соціальний контракт між добувною компанією і державою. Якщо державі здається, що вона не отримує справедливої частки від проектних доходів в умовах зростання цін, виникає тиск у бік перегляду умов контракту. Крім того, цінова мінливість може стримувати інвестиції приватного сектору й у такий спосіб збільшувати тиск держави на добувні компанії щодо ефективного використання умов поточних ліцензійних угод.

По-друге, нові інвестиційні проекти в гірничодобувній галузі є більшими, дорожчими й ризикованішими. Нові проекти частіше втілюються в неосвоєних регіонах, з екологічними проблемами, складних у геологічному сенсі, логістично нерозвинених, через що проектні витрати набагато збільшуються. Операційні збої й несподівані зміни фінансових режимів можуть неабияк впливати на проекти, які стають дедалі капіталомісткішими.

По-третє, добувні проекти стали великою частиною національної економіки. Історично такими проектами, порівнюючи з національною економікою, були тільки нафтодобувні. Однак сьогодні до них долучилася низка гірничорудних проектів.

Добувні компанії витратили сотні мільйонів доларів США на оцінку геологічних і технічних аспектів розвитку добувних проектів. Набагато менше часу й коштів вони витратили на відповідну оцінку політичних, соціальних та економічних чинників і особливостей розвитку тих країн, де ці компанії працюють.

Гарантування безпечного доступу до високоліквідних і рентабельних активів у довгостроковій перспективі виявляється ключовим чинником забезпечення зростання вартості компаній для своїх акціонерів. Тому потреби місцевого національного економічного розвитку перетворюються на центральну ланку корпоративної стратегії. Добувні компанії намагаються зважати у своїй діяльності на основні характеристики ресурсних країн.

Однією з найважливіших характеристик є розмір території країни й відповідно відносне значення ресурсного сектору. У країнах з порівняно нечисленим населенням добувна промисловість для економічного розвитку має набагато важливіше значення, ніж у великих країнах з більш диверсифікованою економікою й об'ємнішими внутрішніми ринками. Унаслідок гірничодобувна промисловість у малих ресурсних країнах потребує пильнішої уваги з боку держави.

Іншою вагомою характеристикою є стан і рівень економічного розвитку країни. Держава з менш розвинутою економікою схильна більшою мірою покладатися на добувну промисловість щодо доходів через обмеженість інших джерел податкових надходжень. Такі країни розраховують, що приватні компанії відіграватимуть активнішу роль в економічному розвитку країни, зокрема в наданні соціальних послуг місцевому населенню.

Гірничодобувна промисловість впливає на місцеву громаду в трьох найважливіших напрямках: зайнятість, доквілля й соціальні умови. Що стосується нових можливостей зайнятості, то за сучасних спеціалізації й автоматизації виробництва гірничодобувна промисловість створює мало нових робочих місць.

Місцева громада зацікавлена в тому, щоб не заподіяти шкоди довкіллю, тому конфлікти щодо збереження місцевого ландшафту, традиційного способу життя, переселення місцевого населення для забезпечення розробки природних ресурсів, руйнування культурного середовища, несправедливого розподілу економічних вигод, а також наймання приїжджої робочої сили, яка не інвестує отримані доходи в місцеву

економіку, спричиняють чималий резонанс і потребують вирішення ще до початку розробки природних ресурсів.

У світовій практиці ці проблеми вирішують через переговори між добувними компаніями й державою про умови видобутку ресурсу з конкретизацією внеску в розвиток місцевої громади. Раніше такі угоди укладали на пізніших стадіях процесу розробки родовищ як відповідь на конфлікти з місцевим населенням.

Характер ресурсного сектору в конкретній країні також є важливим чинником для добувних компаній. Якщо видобуток ресурсів у країні має тривалу історію, добувним компаніям легше знайти місцевих постачальників і кваліфікованих фахівців, а регулювальні органи мають чималий досвід роботи з гірничодобувною промисловістю.

Важливою обставиною є й залишковий вік активів. Триваліший часовий горизонт у добувній промисловості стимулює державу й компанії до укладання довгострокових стабільних угод.

Місце ресурсної країни на глобальній кривій витрат впливає на конкурентоспроможність країни, розмір отриманих ренти й доходів на основі податкових надходжень і вимог до локалізації виробництва. Важливою є також залежність країни від природних ресурсів. Ресурсна рента може бути найбільшим компонентом валового національного продукту країни або виявитися додатковим доходом до диверсифікованої економіки.

Нарешті, добувні компанії змушені зважати на питому вагу країни в глобальних ланцюгах постачань. Якщо ця частка для певного виду ресурсів велика, вона підсилює переговорні позиції країни або зумовлює геополітичні побоювання з боку країн-споживачів.

Перехід від планових методів управління виробництвом до ринкових відносин негативно позначився на виробничій діяльності гірничодобувних підприємств України. По-перше, вони позбулися чималої частини обсягів інвестицій з державних фондів на підтримку й розвиток гірничодобувного виробництва. По-друге, колишню систему централізованого матеріально-технічного постачання було ліквідовано й підприємства тепер самі змушені налагоджувати зв'язки з постачальниками техніки та ресурсів. Не останню роль відіграло й різке підвищення цін на енергоносії, транспорт, обладнання та матеріали, використовувані в гірничозбагачувальному виробництві, що спричинило неабияке зростання витрат на видобуток і перероблення мінеральної сировини.

Україна посідає перше місце в Європі за кількістю і якістю родовищ корисних копалин: за території у 0,4 % суходолу всієї планети частка нашої держави у світовому їхньому видобутку становить приблизно 5 % (понад 20 млрд дол. США на рік) [4].

Нині в Україні видобувають 93 види корисних копалин, водночас видобуток деяких з них перевищує споживання.

Гірничодобувна галузь є невід'ємним складником народногосподарського комплексу, забезпечує досить вагому частку в загальному обсязі випуску валової продукції, створює велику кількість робочих місць, має експортну спрямованість і є джерелом істотних надходжень до бюджету.

Однак нині гірничодобувна промисловість країни перебуває в непростому становищі. Наявність великих покладів сировинних ресурсів формує великий потенціал її розвитку, проте складні умови, в яких сьогодні функціонує галузь, спричиняють неповне використання потенційних можливостей підвищення ефективності роботи підприємств галузі.

На роботу вітчизняної гірничодобувної промисловості негативно впливають такі зовнішні чинники, як світова фі-

нансово-економічна криза, процеси глобалізації. Водночас чималої шкоди на рівні держави заподіює недосконале законодавство у сфері надрокористування. Зокрема, і досі не вирішені питання економіко-правового регулювання гірничих відносин у разі анулювання спеціального дозволу на видобуток певного виду мінеральної сировини та розміру й форми платежів за користування надрами.

Чинна в країні система користування надрами не відповідає сучасним вимогам переходу економіки до ринкових відносин. Сьогодні ще не сформовані єдині вимоги й правила користування надрами, не визначені єдині розміри платежів за користування ними. Хоча мінерально-сировинна база України має достатній резерв розвіданих запасів більшості видів корисних копалин, нині вона перебуває на етапі виснаження надр, що потребує реформування економічного механізму користування ними.

На розвиток підприємств гірничодобувної галузі негативно впливають також внутрішні чинники. Сучасний стан основних виробничих фондів добувної промисловості оцінюють як такий, що і фізично (зношеність понад 65 %), і морально застарів [4].

Нині добувні підприємства України мають не тільки оновлювати основні виробничі фонди для впровадження новітніх технологій та устаткування, які зменшать втрати корисних копалин, а й проводити екологізацію виробництва за всім технологічним циклом (видобуток – перероблення, збагачення), щоб зменшити техногенне навантаження на довкілля. Технічне переоснащення добувних підприємств потрібне не тільки для зменшення втрат корисних копалин під час їхнього видобутку (зокрема й комплексного) та перероблення, а також для гарантування промислової безпеки [1].

Для подальшого розвитку підприємств і подолання кризових явищ у добувній галузі України потрібно:

- розробити державні програми розвитку й стимулювання гірничодобувної промисловості, запровадити державну підтримку інноваційної діяльності, наприклад, створити на базі добувних підприємств промислові кластери як найпрогресивніші організаційні форми ринкової економіки, мінерально-сировинних бірж, інноваційних та інвестиційних фондів;
- розробити нову державну мінерально-сировинну політику щодо дослідження надр;
- відновити й забезпечити розвиток державної системи геологічного вивчення надр для створення випереджального приросту розвіданих запасів корисних копалин коштом держави і надрокористувачів;
- сформувані єдині вимоги й правила користування надрами та визначення платежів за користування ними.

Висновки. У міру того як країни, що розвиваються, захоплюють дедалі більшу частку в розробці й видобутку природних ресурсів, добувні компанії змушені переглядати свою роль в економічному розвитку країни, що приймає. Розглянуті механізми є лише першим кроком на шляху формування нових, ефективніших і взаємовигідніших відносин та партнерств. Основою нового корпоративного підходу є докладне розуміння пріоритетів місцевих зацікавлених осіб, зміна корпоративної стратегії й поведінки компаній у нових умовах.

Позитивні ефекти не формуються самі по собі, а тільки завдяки ринковим силам. Водночас прямі й зворотні зв'язки гірничодобувної промисловості не можуть вибудовуватися без сприятливих бізнес-умов, які поєднують наявність енергетичної й транспортної інфраструктури, адекватного

людського капіталу, доступ до фінансових ресурсів, заощадження на масштабах виробництва й програми технічної підтримки. Для запуску процесу потрібні форми приватно-державного партнерства й кооперації, чималі інвестиції в підготовку кадрів, особливо на регіональному рівні, не тільки з видобутку корисних копалин, а й у сфері постачання товарів і послуг для гірничодобувної промисловості. Важливу роль у розробці й імплементації таких програм підготовки може відігравати саме приватний сектор.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрієвський І. Д. Сучасний стан і перспективи розвитку добувної промисловості України/І. Д. Андрієвський, В. В. Матюха, М. Т. Мовчан//Мінеральні ресурси України. – 2011. – № 3. – С. 8–14.
2. Козловський Е. А. Мировые рынки сырья и минерально-сырьевой комплекс СНГ в условиях глобализации//Пространство и время. – 2010. – 2 (2). – С. 140–151.
3. Кондратьев В. Б. Роль горной промышленности в экономике//Горная промышленность. – 2017. – № 1 (131). – С. 4–15.
4. Шацька З. Я. Шляхи підвищення ефективності діяльності підприємств гірничодобувної промисловості в сучасних умовах/З. Я. Шацька, Т. Д. Ганзюк//Причорноморські економічні студії. – 2016. – Вип. 10. – С. 158–161.
5. http://www.mining.com/wp-content/uploads/2015/08/WHERE_TO_INVEST_2015_08.pdf
6. <https://www.pwc.kz/en/publications/new-2017/mine-2016-rus-new-2.pdf>

REFERENCES

1. Andriievskiy I. D., Matiukha V. V., Movchan M. T. Current status and prospects of mining in Ukraine//Mineralni resursy Ukrainy. – 2011. – № 3. – P. 8–14. (In Ukrainian).
2. Kozlovskiy E. A. World markets of raw materials and mineral resources of the CIS in the conditions of globalization//Prostranstvo i vremya. – 2010. – № 2 (2). – P. 140–151. (In Russian).
3. Kondratev V. B. The role of the mining industry in the economy//Gornaya promyshlennost. – 2017. – № 1 (131). – P. 4–15. (In Russian).
4. Shatska Z. Ya., Hanzjuk T. D. Ways to improve the efficiency of mining enterprises in modern conditions//Prychornomorski ekonomichni studii. – 2016. – Iss. 10. – P. 158–161. (In Ukrainian).
5. http://www.mining.com/wp-content/uploads/2015/08/WHERE_TO_INVEST_2015_08.pdf
6. <https://www.pwc.kz/en/publications/new-2017/mine-2016-rus-new-2.pdf>

Рукопис отримано 16.05.2019.



НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
**МІНЕРАЛЬНІ РЕСУРСИ
УКРАЇНИ**

Колектив журналу
нагадує авторам
і читачам, що триває
передплата на журнал
МІНЕРАЛЬНІ РЕСУРСИ УКРАЇНИ
на I півріччя 2020 р.

Передплатний індекс
за Каталогом
періодичних видань України –
48336